

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR.

4. Adalék az 1591-iki délvidéki harcok történetéhez.

Erdödy Tamás bán levele Ernő főherceghez. 1591. okt. 9. Szamobor.

SERENISSIME princeps ac domine domine clementissime.

Servitorum meorum humillimam

commendationem. Expeditis ad bassam Boznensem litteris Serenitatis Vestrae,¹ prima nobis cura erat, ut pax inter sacratissimam cæsaream maiestatem et principem Turcarum inita utrinque inviolate coleretur,² quod capitaneis etiam in confinio Slavonico degentibus a consilio Serenitatis Vestrae bellico iussum erat; hostis tamen apud quem proditio atque deceptio, quam fides potiora semper fuere, rupto fœdere legibusque pacis violatis cum quadraginta milibus hominum,³ ut ex relatu captivorum cognitum est, per confinia Slavonica transiens universam oram, quæ a castello Vrboz ad possessiones usque ca-

Fenséges herceg és uram, legkegyelmesebb uram.

Ajánlom legalázatosabban szolgálataimat. Elküldvén a bosnyák basához Fenséged levelét, első gondom az volt, hogy a legszentebb császári felség és a török fejedelem közt létrejött béke mindkét részről sértetlenül tisztelben tartassék, a mit Fenséged haditanácsa is meghagyott a tótországi végeken tartózkodó kapitányoknak; mégis az ellenség, a mely mindig többre becsülte az árulást és rászedést, mint a hívséget, megszegvén a szerződést s megsértvén a béke törvényeit, a mint a foglyok elbeszéléséből megtudtuk, 40,000 emberrel a tótországi végeken át haladva, az egész vidéket, a mely Vrbovec kastélytól a zágrábi káptalan birtokáig terül el, nemkülönbén a hegyaljai falvakat tűzzel-vassal ellenségesen pusztította s számos nemest és parasztot hurczolt magával hol-

pituli Zagrabiensis protenditur, necnon villas submontanas igne et ferro hostiliter vastavit ingentemque numerum partim nobilium, partim plebeiorum cum maxima suppellectilium armentorumque præda abduxit. Castrum Bosiakouina septem* æneis bombardis oppugnavit, expugnatumque funditus iniecto igne delevit exussitque; confugerant in id castrum vicinorum nobilium uxores et filiae cum tota suppellectile quam plurimae, quas capto castro vinctas in miseram servitutem abduxit; eodem die positis castris apud Bosiakouinam sequentem noctem consumpsit, postera luce, quæ fuit sexta dies præsentis mensis Octobris, motis a Bosiakouina castris ad castellum Vroboez cum universa multitudine agros domosque Christianorum populando inflammandoque progressus est, ibique metatis castris insequentem noctem transegit. Altera die præda ingenti onustus exercitum reduxit. Per idem fere tempus nuntius erat allatus ad dominum generalem Carolstadiensem, Turcam animum habere invadendi in fines Carniolanos, cuius rei dominus generalis me confestim certiore fecit; ego hac fama permotus in arce mea Jastrebarzka duobus miliaribus a Carolstadio dissita me continebam. Interim hostis in fines Slavonicos eam, de qua

miaik és jószágaik igen nagy zsákmányával együtt. Božjakovina várát ércszékkel ostromolta s miután bevette, felgyújtotta s földig lórombolta. A szomszédos nemesek feleségei és lányai közül nagyon sokan menekültek ebbe a várba összes holmiaikkal együtt, s ezeket a vár elfoglalása után megkötözve nyomorúságos szolgaságba hurczolta. Ugyanazon napon tábornok ült Božjakovina mellett s ott töltötte el a következő éjjelt, másnap, mely a folyó október hónap 6. napja volt, felszedte Božjakovina mellől táborát s Vrbovecz kastély felé vonult egész sokadalmával, pusztítva és felegetve a keresztények földjeit és házeit, ott tábornok ült s itt töltötte el a következő éjjelt. Másnap hatalmas zsákmánnyal megrakodva visszavezette seregét. Majdnem ugyanezen időtájt hozták azt a hírt a károlyvárosi generális úrnak, hogy a török betörést tervez Krajna területére, a generális úr engem rögtön tudósított erről s én e hír miatt aggódva, Károlyvárostól két mérföldnyire fekvő Jastrebarska várában tartózkodtam. E közben az ellenség megtette azt a portyázását a tótországi végekre, a melyről szóltam, s követték őt, összeszedvén csapataikat ugyanazon végek kapitányai. Hogy ezek azután mit műveltek, még nem tud-

* Áthúzva az eredetiben.

disserui, excursionem fecit, quem capitanei eorundem confiniorum conflatis copiis, secuti sunt, quid porro ab eis gestum sit, necdum compertum habeo, ubi autem aliquid scriptu digni accepero, Serenitati Vestrae significare non omittam. Facta est in hoc afflictissimo regno tanta clades, tanta ruina tantaque vastitas, quantam vix a quinquaginta annis factam memorant, eius auctor fuit Hazan bassa Bosnensis, qui proxima aetate perfidiae stimulis incitatus per indutias castrum Zizegh bombardis quater seseque proditionis ac violatae fidei infamia deturbare non abhorruit. Ego certe hanc tantam Christiano nomini et maiestati caesareae illatam iniuriam, velut rem indignam et sub praetextu sancitae pacis⁴ indignissime patratam, severe et acerrime vindicandam censerem, nam quid unquam honestius, gloriosius, deo gratius a nobis geri potest, quam iniuriam sanctissimo Christi nomini per scelus perfidiae irrogatam de hoste immanissimo ulcisci, quam Christiani minime certe omnium ferre debent. Mihi vero nullis rationibus prsuadere aliquis poterit, ut credam bassam iniussu sui principis tantam belli molem tentare movereque ausum fuisse,⁵ interdictum enim ei est, ne aliter quam permissu imperatoris spahias in bellum cogat bombardasve ducat. Si Maiestatum Vestrarum benigna aesserit voluntas primo

tam meg, mihelyt azonban valami megírásra érdemes jut tudomásomra, nem mulasztom el közölni Fenségeddel. Olyan nagy szerencsétlenség, olyan nagy romlás, pusztulás érte ezt az agyonsanyargatott országot, a minőre 50 év óta alig emlékeznek, okozója Hasszán, bosnyák basa volt, a ki az elmúlt nyáron álnokságától ösztönözve fegyverszünet alatt nem riadt vissza attól, hogy Sziszek várát ágyúkkal döngesse magát az árulás és a megszegett szó gyalázatába taszítsa. Én azt gondolnám, hogy ezt az egész kereszténység és a császári felség ellen elkövetett nagy jogtalanságot, mint méltatlan és a szentesített béke ürügye alatt legméltatlanabbul elkövetett tettet, szigorúan és a legkeményebben meg kell boszulnunk, mert tehetünk-e valaha tiszteletreméltóbb, dicsőségesebb, Istennek kedvesebb dolgot, mintha a Krisztus legszentebb nevében az álnokság vétkével ejtett sérelemért a legszörnyűbb ellenségen boszút állunk, a melyet bizonyára ép a keresztényeknek kell legkevésbbé eltűrniök. Engem bizony senki sem fog tudni meggyőzni semmiféle érveléssel, hogy elhigyjem, hogy a basa fejedelmének parancsa nélkül vágott volna bele ily nagy háborúba s merte volna azt megindítani, meg volt tiltva neki ugyanis, hogy a császár engedelmé nélkül kényszerítse háborúba a szipáhiakat s

appetente vere, deo propitiante, poterimus, (vel ineunte æstate) dummodo Serenitas Vestra ex Stiria et Carniola auxilia nobis ferat, in ipsa Bozna cum perfido tyranno collatis signis configere aut sangiakatum Czernikensem evertere vel per alias commoditates cladem vastitatemque in ipsorum ditionibus perpetuo memorandam edere. Quod ad me attinet, quemadmodum secundas fortunæ res ita extrema quæque experiri tentareque non dubitabo. Ad officium vero meum pertinere arbitratus sum ea, quæ sentiebam explicare. Deus altissimus Serenitatem Vestram servet felicem et florentem diutissime. Datæ Zamoborii octava die Octobris 1591.

Post scripta. Dum finem huic epistolæ imponerem, nuntiatum est mihi Slavonicos milites in postremum hostium agmen impetum fecisse compluresque ex eis occidisse et cepisse partemque captivorum Christianorum in libertatem asseruisse; rem autem, ut fuerit gesta, vicegeneralem illorum confiniorum scio ordine ad Serenitatem Vestram perscripturum, mihi necdum, ut acta sit, cognitum est.⁶

Serenitatis Vestræ humillimus et fidelis servitor

Thomas Erdeodi comes et banus.

Czím : Serenissimo principi ac domino domino Ernesto archiduci

vigyen ágyúkat Ha Fenségtek kegyesen hozzájárul, tavasz elején (vagy nyár kezdetén), csak Fenséged hozzon nekünk segítséget Steyerből és Krajnából, Isten segítségével, magában Bosnyáországban mérhetjük össze erőnket az álnok zsarnokkal vagy elpusztíthatjuk a czerniki szandzsákat, vagy más valami módon vihetünk végbe az ő területükön számukra örökké emlékezetes pusztítást és rombolást. A mi engem illet, a mint a szerencse kedvező esélyeit, úgy a legvégsőt sem fogok habozni megpróbálni és megkísérteni. Kötelességemnek tartottam, hogy elmondjam, a mit érzek. A magas Isten tartsa meg fenségedet szerencsében és virágzásban igen soká. Kelt Szamoborban, 1591 október 8. napján.

Utóirat. Mialatt e levelem befejeztem, hírül hozták nekem, hogy tótországi katonák az ellenség utócsapatát megtámadták, sokat leöltek közülük és elfogtak s a keresztény foglyok egy részét kiszabadították; tudom, hogy azon végek viczegerálisa rendjében meg fogja írni Fenségednek, mikép ment ez végbe, én még nem tudtam meg, hogy' s mint történt.

Fenségednek legalázatosabb és hívséges szolgája

Erdödy Tamás gróf és bán.

Czím : Hívséges hercegnek és uramnak Ernő úrnak, Ausztria

Austriae, duci Burgundiae, Styriae, főherczegének, Burgundia, Steyer, Carinthiae et Carniolae. etc. comiti Tyrolis et Goritiae etc. domino et principi meo clementissimo. Korontán és Krajna stb. herczegének, Tyrol és Göröz stb. grófjának, legkegyelmesebb urannak és fejedelmeknek.

Cito.

Gyorsan.

Cito.

Gyorsan.

M. N. Múzeum levéltára. Törzsananyag. 1591.

Jegyzetek.

¹ Ernő főherczeg azon leveléről van szó, a melyet 1591 augusztusában írt Hasszán boszniai basának. Elmondja, hogy értesült betöréséről és Sziszek ostromáról s látta ebből, hogy nem tartotta meg a megújított béke és fegyverszünet feltételeit. Ezért azután az évi adót és ajándékokat («munus honorarium») visszatartották Bécsben s nem is küldik el addig, míg csak le nem teszi a fegyvert. Panaszát meg fogja írni a szultánnak is és reméli, hogy a béke megszegője elveszi majd méltó jutalmát. (*Reusner, Nic.: Epistolarum Turcicarum variorum et diversorum authorum libri XV. Francofurti ad Moenum, 1598. XII. k. 46—47. l.*)

² A törökkel 1583-ban megújított béke 1591-ben járt volna le, nem várták azonban meg ezt az időt, s 1590 nov. 29-én újabb nyolcz évre megkötötték a békét.

³ Istvánffy a török sereg számát 5000-re teszi: «cum quinque armorum millibus ac totidem tormentis» (*Hist. XXVII. k. 593. l. 1622-i kölni kiadás*). A Hofkriegsraths-Archivban levő jelentés szerint 15000 főből állt, ennyi volt Krekwitznek 1592 januárus 31-én kelt jelentése szerint is. (*Alfred H. Loeb: Zur Geschichte des Türkenkrieges von 1593—1606. I. 77—78. l. Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft. Heft VI. Prag, 1899.*) Erdődynek fentebb közölt levelét kivonatosan horvátul kiadta a bécsi udvari könyvtár egy kéziratából (Fugger-Relationen) *Radoslav Lopasić* (Spomenici Hrvatske Krajine. Acta historiam confini. militaris Croatici illustrantia. Tomus I. 1479—1610. Monum. spect. hist. slav. merid. Vol. XV. Zagrabiae, 1884. 162—163. l.). Ott azonban 40.000 helyett 4000 olvasható s azért *Loeb* ezt a számot fogadta el fent idézett munkájában.

⁴ Hasszán azt hozta fel kifogásul, hogy Sziszek nem szerepelt a békefeltételekben. Ernő főherczeg azonban a leghatározottabban tiltakozott ez ellen a félremagyarázás ellen említett levelében: «Nec est, quod arcem Sisciensem in capitulationibus pacis comprehensam non esse pratendatis. Longe enim aliter in iis solenniter olim pactis et nuper denuo ratificatis,

prorogatis ac per utrumque serenissimum imperatorem confirmatis habetur, nimirum non solum totam Croatiam et Slavoniam cum omnibus suis castris et finibus, verum etiam utrumque serenissimum archiducem Ferdinandum et Carolum cum eorum provinciis et populis in transactione pacis comprehendendi nulloque modo excludi debere». (Magyarul: «Nem állhat meg az, a mit mentségül felhoztok, hogy Sziszek vára nem foglaltatik benn a békepontokban. Egész más van ugyanis azokban a pontokban, a melyeket egykor ünnepélyesen megállapítottak s nemrég újból helybenhagytak és meghosszabbítottak s a melyeket mindkét felséges császár megerősített, az t. i., hogy nemcsak Horvátország és Szlavónia foglaltatik benn a békében összes váraikkal s végeikkel, hanem mindkét felséges főherczeg, Ferdinánd és Károly, is tartományaikkal s népeikkel együtt s ebből semmiképe se lehet őket kizárni.») (*Reusner* i. m. XII. k. 47. l.)

⁵ Tudjuk, hogy a háború fő mozgatója Szinán volt, a kit Istvánffy így jellemez: «Sinanes, uti erat ingenio turbido, crudeli et furioso ac Pannonici belli cupidine, quod præ aliis administrandum decreverat, æstuantia adeoque in rabiem quandam verso»... (Magyarul: «Szinán nyugtalan kedélyű, kegyetlen és bőszerű természetű volt, a kiben égett a Magyarország ellen indítandó háború vágya, a melyet minden más dolog előtt akart elintézni s ez a vágy nála már-már bizonyos örültséggé fokozódott»... (*Istvánffy* i. m. XXVII. k. 592. l. és 593–594. l. — *Loebl* i. m. 78. l.)

Közli: dr. HOLUB JÓZSEF.

5. Ostrosics Miklós hadijelentése a pozsonyi kamarához.

1536 jul. 5.

Magnifice reverende et egregii domini nobis observandissimi, post servitorum nostrorum commendationem. Credimus dominationes vestras magnificas non latere quomodo castellum quoddam Nemethy prius per dominum Balthasarem Banffy cum prefectis castrorum Munkach et Huszth captum fuisse. Nunc e converso ex gentibus Joannis regis eundem castellum cum ingeniis obsedisse,

Igen becsülendő, nagyságos, tisztelendő nemzetes uraim, szolgálatunknak ajánlása után, úgy véljük, hogy nagyságtok tudják azt, hogy Némethy erősséget azelőtt Bánffy Boldizsár foglalta el a munkácsi és huszti prefectus uramékkal. Most ellenben János király népei tüzéséggel ostromolják azt az erősséget, és már el is foglalták, a mely erősségnek prefectusa és kapitánya Horváth

et expugnasse, in quo castello præfecti et capitanei erant Mathias Horvath et Franciscus Parlagy cum certis potioribus servitoribus illorum prædictorum, castrum castellorum. Quo castello accepto alii trucidati et crudeli more interempti sunt, alii autem captivi ad Joannem regem ducti, illa autem copia gentium ignoratur, per quam castellum est ceptum, quo diverterit, vel quid ulterius ab eisdem agatur, nunc autem quidam nuncius domini Gaspar Seredy ab oratore cæsareæ majestatis e Waradino reversus retulit vidisse Mathiam Horvath ad palum traxisse, et Franciscum Parlagy decollatum fuisse, et ceteros triginta duos ad patibulum suspensos esse. Quæ crudelitas a Joanne rege modicum et statum et concordie minime demonstrat. Nunc iterum fama non vulgaris sed certa potius hic est, quod Mathias Bassoh, Balassy, Parlagy Lazlo, Paztoy, in oppido Gyengew congregantur, et iam pedites habent fere mille, absque equitibus, auditur etiam quod aliqua copia Thurcarum mille duo vel citra advenirent. Franciscus autem Horvath Regeciensis. traiecit Tÿzÿa in oppido Kerestes grassatur sew congregatur. Auditur etiam quomodo nunc Joannes rex quendam oratorem suum proprium Waradiensem, ad waywodam Moldawiensem misit, de quo non aliud opinamur, nisi quod cum

Mátyás és Parlagy Ferencz több előkelő szolgáltaival voltak. A mely erősség elfoglaltatván, némelyek közülök megölettek és kegyetlen módon legyilkoltattak, mások foglyokul János királyhoz vitettek, az a sereg pedig, mely az erősséget elfoglalta, nem tudni, hogy merre ment, vagy mit csinál. Most pedig Seredy Gáspár uram egyik embere, a ki a császári felség követétől Nagyváradról tért vissza, azt jelentette, hogy Horváth Mátyást szemeláttára húzták karóba és Parlagy Ferenczet lenyakazták, a többi harminczkettőt felakasztották. János királynak ez a kegyetlensége a békesség és egyetértés módját és állapotját legkevésbe se mutatja. Most ismét az a nem közönséges, de biztos hír terjed erre felé, hogy Bassó Mátyás, Balássy, Parlagy László, Pásztóy, Gyöngyös városában gyülekeznek, és hogy már, a lovasokat nem számítva, ezer gyalogosuk van, annak a híre is jár, hogy valami török csapat, 2000 ember, vagy feljebb, érkezik. Regécezi Horváth Ferencz pedig átkelve a Tiszán, Keresztes városában hatalmaskodik és gyűjti népeit. Az is hallatszik, hogy János király egyik váradi követjét a moldva vajdához küldte, erről azt véljük, hogy szövetkezni és egyezkedni akar vele, hogy Erdélyt biztonságban tudja és onnan is szedhessen népeket és így minden seregével egyesülve, ő

eodem concordare niteretur et uniri ut Transilvaniam securam reddere posset, et illic quoque gentes educere valeret, sic tandem omnibus suis gentibus in unum congregatur, hic in superioribus partibus omnem dicionem maiestatis regiae subvertere auctoritatemque eiusdem in nihilum redigere posset, nam per oratorem caesarae maiestatis adhuc, uti auditur nihil est inceptum seu tractatum cum Joanne. Creditur quod idem Joannes intencionem waywodae Moldaviensis intelligere intendit. His diebus retroactis ad vestras magnificas reverendas et egregias dominationes miserimus egregium Stephanum Bessenyei ex parte diversorum negotiorum, primo conservatione gentium et conductione earundem in his partibus existentium tam levis, quam gravis armaturae, et unde solvi et contentari deberent, cum subsidium prioris dicæ iam esset expositum, et defectus decimarum esset. . . * Datum Casoviae 5 die Julii 1536. Nicolaus Ostrosyth de Gelethyncz.

felségének a felső részekben levő uralmát felforgassa és hatalmát semmivé tegye, mert, a mint halálom, ő császári felségének követe eddig még nem tárgyalt János királylyal, úgy vélik, hogy János király a moldva vajda szándékát akarja megtudni. A mult napokban nagyságos, tisztelendő és nemzetes uraimékhoz nemzetes Bessenyei Istvánt küldöttük, különféle dolgokban, először is az itt lévő könnyű és nehéz fegyverzetű hadinépek eltartása és elszállásolása dolgában és, hogy miből fizetessenek, elégítessenek ki, mert az előbbi adószedés összege már kiadatott, és a tizedjövedelem hiányos. . . Kelt Kassán, 1536, július 5-ikén, — Gelethynczi Ostrosyth Miklós.

Országos levéltár. A pozsonyi kamarához intézett levelek. I. csomó.

Dr. KÁRFFY ÖDÖN.

* A levél többi része a katonák fizetlensége és az adóknak lassú begyűlése miatt panaszkodik.

6. Bocskay István, zempléni főispán levele az alispánhoz, Hartay Gáborhoz, Morvaországból, a Fehérhegy környékéről 1645. jul. hó 25-éről. Hírül adja a svéd hadak előrenyomulását és arról is ír, hogy az ágyúk Zemplén vm.-ből odaérkeztek.

Generose Domine mihi observandissime!
(Nagyrabecsült nemzeti uram!)

Servitorum meorum paratam Commendationem. (Szolgálataimat készségesen ajánlom.) Hogy az úr Isten Kegyelmedet minden üdvös-séges javaival megáldja, szívem szerint kívánom.

Hogy kegyelmed én rólam is el nem feledkezett és oda való állapotokról tudósított Kegyelmed, igen kedvesen vettem Kegyelmed-től. Egészségem felől Kegyelmednek azt írhatom, Istennek hála, most jó Egészségben vagyok; mely jó Egészséget Kegyelmednek is szívem szerint kívánok Istentől. Hírek állapota felől Kegyelmednek most egyebet nem tudok mit írni, hanem mi most itt Morvában vagyunk a Divinye-vize mellett Leányvárhoz csak közel, Urunk Önagysága (t. i. I. Rákóczi György fejedelem) pedig a Fejérhegyen innen vagyon a Morva-vize mellett, még Önagyságával meg nem egyeztünk. A Svéku-sok (svéd hadak) pedig Bereny alatt vannak, még meg nem vették, de rövid nap már megveszik Isten engedelmeiből. Mi is egynehányan azelőtt harmadnappal voltunk ott a Soot Generálnál Dorstezonnál vendégségben, vígan tartottak bennünket; Kegyelmedet kérem szeretettel, ha miben kívántatik, jószágoeszkáimhoz (t. i. Zemplén vm.-ben és pedig Ágcsernyő, Ágócz, Battyán, Bosnyicza, Czábócz, Felső-bereczki, Gálszécs, Kiskövesd, Luka, Szerdahely és Vécse helységeken levőkhöz) legyen minden jóakarattal, megszolgálom Kegyelmednek. Hogy ha Kegyelmedet az Fekete Péter uram dolgáról is megtalálják, kérem Kegyelmedet, mutassa minden jó akaratját hozzája, a szegény néném dolgáról is kérem Kegyelmedet, az én szolgálmat serkengesse Kegyelmed, ne halogassák azt a dolgot. Ezenkívül minden jóakaró Uraimnak s atyámfiaimnak ott a szomszédságban én szómmal szolgálomat mondja Kegyelmed. Kegyelmed nekem is parancsolván, szeretettel szolgálom kegyelmednek. De cæteris Generosam Vestram Dominationem feliciter valere precor. (Egyebekben kívánom, hogy nemzeti uraságod éljen szerencsésen.) Datum ex Castris penes Aquam Divinye positis Die 25. July Anno 1645. (Kiadtuk a Divinye-vize mellett lévő táborból.)

Stephanus Bocskay mp.

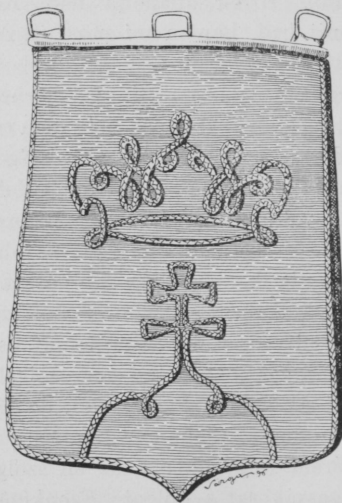
Ps. (postscriptum = utóirat) Most sem feledkeztem el Kegyelmetek felől, mert Berenynél létemben, a kiket a nemes vármegye az ágyúkkal való ökrök mellett küldöttek, jó akarattal voltam hozzájuk. Ennek utána is ha fizetések lesznek, szólok mind Generális uramnak, mind másnak.

Külzet: Generoso Domino Gabrieli Hartaj de Kis Harta Vice Comiti Comitatum Zemplinien. etc. Domino mihi Observan. (Kis-hartai Hartay Gábor nemzetes úrnak, Zemplén vm. viczispánjának, nekem nagyrabecsült uramnak. Újhelyen.)

Újhelyen.

Eredetije Zemplén vm. lev.-tárának lajstromozatlan iratai között.

Közli: DONGÓ GYÁRFÁS GÉZA.

Tarsoly a XVIII. századból. A fraknoi vár fegyvertárából.